

Розділ 7

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 343.35

Р.-В. В. Кісіль

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ФАКТОР СТАГНАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПУБЛІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

Здійснено аналіз особливої форми корупційної деліквенції – політичної корупції, сутність котрої інтерпретується як комплекс деструктивних трансформацій у сфері функціонування вищих органів державної влади, пов'язаних з реструктуризацією парадигми соціально-правових цінностей в державі. Окреслено основні репрезентативи цього нового прояву корупційного феномена та визначено практичні методи нейтралізації причин та умов виникнення останнього. Визначено взаємозалежність між ефективністю антикорупційної діяльності та продуктивністю реалізації заходів адміністративної реформи.

Ключові слова: *корупція, запобігання, непотизм, стагнація, модернізація.*

Постановка проблеми. Сучасним організаціям публічної влади в умовах складноорганізованого суспільства, що функціонують у формі певної моделі державності, тією чи іншою мірою доводиться поставати перед фактами нівеляції офіційно визначених регламентів, порядків і процедур, що набувають прояву правопорушень. Не спростовуючи аксіоматичність тези про суспільну шкідливість актів деліквенції, незалежно від галузевої приналежності проявів останніх, корупційні правопорушення становлять загрозу не лише приватно-правовим чи соціальним інтересам, але й дестабілізують підвалини організації функціонування публічного апарату, піддаючи ризику факт існування держави та правопорядку.

Проблема визначення сутності, окреслення проявів та формування методів протидії корупції з моменту введення у площину наукового обігу феномена корупції набуває дедалі більшого рівня актуальності, ставлячи щораз складніші завдання перед правовою наукою та практичними підрозділами держав.

Мета статті – визначити сутність політичної корупції, охарактеризувати властивості цієї підсистеми корупційного феномена та визначити оптимальну модель заходів щодо протидії її проявам.

Стан дослідження. Окремі питання проблематики дослідження політичної корупції відображені у роботах А. Алексеєва, С. Безносова, А. Бова, С. Ванюшкіна, С. Верстюка, М. Мельника, Є. Невмержицького, О. Охотнікової, В. Лаптеакру, В. Добренькова, Н. Ісправнікової, А. Золкіна, І. Годунова, В. Андріанова, Г. Сатарова, Р. Шегабудінова, Л. Багрія-Шахматова, Д. Мірошніченка, Б. Волженкіна. Втім, необхідно зазначити, що ситуативний та подекуди неспеціалізований характер проведених наукових розвідок не створив достатнього рівня операціоналізації, що потребує додаткового комплексного аналізу.

Виклад основних положень. Тезами однієї з провідних теорій виникнення держави як системи органів публічної влади, – теорії «суспільного договору», родоначальниками котрої прийнято вважати Ж.-Ж. Руссо та Г. Гроція, детермінантою генезису цього виду публічних організмів визначено «раціональне самообмеження соціальною більшістю сфери власних суверенних прав на користь інститутів вторинної демократії – виборних органів державної влади» [1, с. 32–33]. Отже, первинним носієм суверенітету, а відтак і розпорядником повноважень щодо ідентифікації та подальшої реалізації заходів публічного управління є населення конкретної держави, яке на добровільних засадах делегувало свої повноваження інститутам держави, розраховуючи на належне представництво власних інтересів та маючи на меті досягнення вищого рівня правопорядку. Реалії сьогодення засвідчують практичну інверсію цього механізму, внаслідок чого народ припиняє набувати значення джерела та основної мети здійснення влади, трансформуючись у знаряддя реалізації останньої. Особливого значення у контексті актуалізації окресленої видозміни соціальної організації набувають прояви корупційного феномену.

На відміну від варіативних форм загальнокримінологічної деліктності, корупційні правопорушення характеризуються обов'язковою наявністю спеціального суб'єкта – службової чи прирівнюваної до неї особи (носія владних повноважень у сфері державного/муниципального управління, або ж адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих функцій у приватноправовій сфері), котрою відповідно до типового змісту об'єктивної сторони корупційного делікту здійснюється прийняття обіцянки чи пропозиції неправомірної вигоди, або ж одержання об'єкта неправомірної вигоди з умовою подальшого використання наданих їй повноважень на користь корупційного контрагента. Відтак прерогативою саме корупційних правопорушень

є трансформація пріоритетів публічного управління з поступовою субституцією інтересів служби (а внаслідок і суспільства) приватними інтересами. Така субституція неминуче призводить до деструкції усієї архітектоніки публічного механізму, обумовленої окресленим фактом делегування суверенних повноважень суспільними інститутами у формі відповідних мандатів.

У традиційній концепції доктринальної класифікації структури корупції дослідниками виокремлені такі її види:

- побутова – підсистема корупційних правопорушень, виникнення котрих локалізується сферою взаємодії фізичних та юридичних осіб з представниками публічного апарату у контексті одержання адміністративних послуг, які зазвичай пов'язані з реєстраційно-дозвільними, контрольно-наглядовими та установчими заходами;

- управлінська – компонента корупції, пов'язана з правозастосовною діяльністю суб'єкта управління виключно у сфері державної влади та місцевого самоврядування, наслідком здійснення якої є прийняття управлінського акта, виконання приписів якого забезпечується через кошти відповідного бюджету;

- політична корупція. Дослідження цієї підсистеми корупційних правопорушень в умовах сучасного стану розвитку правової науки не характеризується значною комплексністю. Зміст останньої теоретиками права пов'язується з «...фактами лобіювання інтересів певних політичних сил, зокрема шляхом неправомірного впливу на процеси законодавчої діяльності, незалежно від конкретного методу такого впливу (підкуп, обіцянки, послуги, шантаж, погрози тощо)» [2, с. 52], або ж асоціюється з фактами завуальованого використання державних чи муніципальних соціальних програм з метою неправомірного використання бюджетних коштів представниками вищих ешелонів влади [3].

Отже, в континіумі форм прояву політичної корупції дослідниками констатується асиміляція лише двох форм протиправної поведінки: законодавче лобіювання вузькогрупових інтересів та корислива видозміна аутентичних цілей соціально-політичних програм і заходів щодо їх реалізації. На нашу думку, для верифікації слушності наведеної концепції необхідно здійснити проєкцію сутності корупції як соціально-правового явища через призму політики як сфери соціальної організації.

Зміст корупції як явища у положеннях п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» сформульовано так: «Корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними

можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [4]. Відтак законодавець чітко окреслив систему ознак корупції як явища, а саме:

- полісуб'єктність корупційного правопорушення. Кваліфікація певного протиправного діяння як корупційного можлива лише у разі участі у реалізації об'єктивної сторони останнього мінімум двох суб'єктів: коруптера (фізичної чи юридичної особи, незалежно від правового статусу, яка обіцяє, пропонує чи надає неправомірну вигоду) та корупціонера (фізичної особи, наділеної повноваженнями у сфері публічної влади чи, внаслідок службового становища, здатної вплинути на процес здійснення владних повноважень);

- корисливий мотив використання влади чи службового становища, що виявляється у конфірмації корупціонером власної участі у корупційній взаємодії з коруптером як запоруки одержання неправомірної вигоди;

- локалізація корупційної взаємодії у сфері здійснення публічної влади, опосередкованої процесами державного/муніципального чи приватно-правового управління.

З метою розкриття змісту політики як комплексного соціального явища доцільно здійснити лаконічний аналіз фундаментальних досліджень у сферах соціології та політології. Зокрема відомий американський соціолог Толкотт Парсонс зазначав, що: «Політика являє собою сукупність способів організації визначених елементів тотальної системи відповідно до однієї з її фундаментальних функцій, а саме: ефективної дії для досягнення спільних цілей» [5, с. 495]. Щодо змісту та мети політики Ф. М. Кирилук зазначав: «Політика в будь-якому суспільстві, на будь-яких історичних етапах його розвитку стає засобом забезпечення насамперед власних інтересів індивіда чи великих груп людей: станів, територіальних одиниць, класів і націй. Метою політики як усвідомленої діяльності є націленість на забезпечення оптимально можливого в даному суспільстві й конкретних умовах здійснення суспільних процесів, вивчення їх та регулювання і розвиток у тому напрямі, якого бажає домінуюча чи опозиційна група. Політика – це реалізація певної мети переважно через відносини протиборства...» [6, с. 15].

Отже, політика як соціальний феномен становить сферу функціонування інститутів суспільства, пов'язану з організацією та здійсненням упорядкованого впливу домінуючої більшості населення на ендогенні (внутрішньодержавні) та екзогенні (транснаціональні) макросоціальні публічно-правові процеси за допомогою інструментів прямої та опосередкованої демократії з метою підтримання правопорядку та забезпечення розвитку держави та громадянського суспільства. Відтак, аглютинуючи ознаки корупційних правопорушень, екстракцію котрих було проведено на основі аналізу спеціалізованого законодавства з властивостями політики як форми соціальної організації, можемо сформувати такі висновки щодо змісту політичної корупції як деструктивного фактора у функціонуванні публічного механізму:

– на відміну від побутової та управлінської, політична корупція призводить до дестабілізації загальнодержавних соціально-правових процесів, детермінуючи зменшення ефективності програм фінансово-економічного, правового та загального соціального розвитку. Тому прояви політичної корупції є фактором стагнації розвитку держави та суспільства загалом;

– організаційно-функціональна характеристика політичної корупції передбачає безпосередню участь вищих посадових осіб держави у вчиненні діянь, що становлять зміст цього явища. Деталізація суб'єктного складу політичної корупції можлива шляхом розкриття змісту категорії «особи, які займають особливо відповідальне становище». Відтак згідно з положенням п. 2 примітки до ст. 368 Кримінального кодексу України до цієї категорії належать:

«1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;

2) особи, посади яких згідно зі статтею 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій;

3) особи, посади яких згідно зі статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування» [7];

– змістом політичної корупції є: форми службового непотизму (призначення вищих посадових осіб без врахування, або ж з формальним застосуванням кваліфікаційних цензів щодо визначення рівня їх професійної компетентності); нівеляція функціонального призначення продуктів нормотворення (нормативні акти, що повинні виконувати роль засобів норморегуляції суспільних відносин, подекуди становлять засіб імітації діяльності публічного інституту, або ж не враховують актуальних соціально-правових тенденцій у сфері правового регулювання, виконуючи роль способу завуальованого доступу до бюджетних активів); порушення мети соціальних реформ (субституція бажаного соціального ефекту, зокрема у формах оптимізації публічного апарату, спрощення процедури документообігу, зменшення адміністративного тиску на соціальні інститути, настання котрого очікується за результатами здійснюваних заходів, демонстративними заходами, інспірованим бажанням керівників забезпечити перерозподіл сфер політичного впливу, зокрема внаслідок корупційного лобювання приватними суб'єктами); використання адміністративного ресурсу в приватних цілях (усунення конкуренції в межах певного сегменту ринку, створення перешкод для виникнення конкуренції, сприяння в укладанні договорів для задоволення державних потреб всупереч раціональним економічним факторам, фізична ліквідація чи залякування осіб, що виявляють незгоду з політичним курсом держави тощо); здійснення вибіркового та замовного судочинства (використання адміністративного тиску на суддівський корпус з метою репресій щодо опозиційних політичних сил, винесення завідомо неправосудних рішень у резонансних справах внаслідок підкупу суддів тощо); не виправдане завищення видатків, пов'язаних зі здійсненням державної політики задля одержання можливості неправомірного доступу до бюджетних коштів.

Висновки. Обмеження сутності політичної корупції виключно виявами лобізму чи протиправного використання бюджетних коштів, які виділяються на проведення заходів у межах адміністративної реформи, є не виправданим зменшенням змісту цього явища.

Актуальність модернізації антикорупційного механізму в Україні безпосередньо залежить від комплексності усвідомлення та формалізації усього спектру проявів цього явища, що уможливить розробку та подальше впровадження спеціалізованих антикорупційних заходів.

Відтак очевидним є факт необхідності підвищення інтенсивності науково-дослідної діяльності, зокрема щодо ідентифікації комплексу практичних заходів, спрямованих на зменшення інтенсивності коруп-

ційних проявів та їх гармонійного впровадження у вітчизняний правовий механізм.

1. Руссо Ж.-Ж. Об Общественном договоре, или Принципы политического Права / Ж.-Ж. Руссо; перевод с франц. А. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова // Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты. – М.: «КАНОН-пресс»; «Кучково поле», 1998. – 416 с.

2. Агыбаев А. Н. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с коррупцией: учеб. пособие / А. Н. Агыбаев. – Алматы: Саза унги, 2003. – 126 с.

3. Голик Ю. В. Коррупция как механизм социальной деградации / Ю. В. Голик, В. И. Карасев. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2005. – 329 с.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

5. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Толкотт Парсонс // Американская социологическая мысль. – М.: Юристъ, 1996. – 611 с.

6. Політологія / Ф. М. Кирилук, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін.; за ред. Ф. М. Кирилука. – К.: Знання, 2004. – 386 с.

7. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page12>

Кисиль Р.-В. В. Политическая коррупция как фактор стагнации отечественного публичного механизма

Оуществен анализ особенной формы коррупционной деликвенции – политической коррупции, сущность которой интерпретируется как комплекс деструктивных трансформаций в сфере функционирования высших органов государственной власти, связанных с реструктуризацией парадигмы социально-правовых ценностей в государстве. Определены основные репрезентативы этого нового проявления коррупционного феномена и конкретизированы практические методы нейтрализации причин и условий возникновения политической коррупции. Определены взаимозависимость между эффективностью антикоррупционной деятельности и эффективностью реализации мероприятий административной реформы.

Ключевые слова: коррупция, предупреждение, nepотизм, стагнация, модернизация.

Kisil R.-V. V. Political Corruption as the Factor of National Public Mechanism's Stagnation

Due to the importance of anticorruption activity in the realm of public governance, complex scientific analysis of the very phenomenon as well as the forms of corruption in modern political legal situation gains it's maximum importance. According to the fact that the problem of corruption, has been stated as the essential complication factor of state politics in modern society it gained a lot of attention of scientists, but nevertheless some aspects of anticorruption strategy were left without

appropriate attention. In accordance to this obstacle, concretization of the definition and content of political corruption with wide representation on it's influence on Ukrainian legal system has been made. In the process of scientific analysis we came out with the next definition of underlined phenomenon: political corruption is the type of public representatives' of higher rank illegal activity that are usually connected with unauthorized exploitation of budget funds or administrative resources in private purposes. Political corruption is the abuse of public power, office, or resources by elected government officials for personal gain, e.g. by extortion, soliciting or offering bribes. It can also take the form of office holders maintaining themselves in office by purchasing votes by enacting laws which use taxpayers' money.

In the process of differentiation of types of corruption, complex of special features of political substructure of this phenomenon has been underlined in accordance to the practical purposes.

Key words: *corruption, prevention, nepotism, stagnation, modernization.*

Стаття надійшла 22 лютого 2016 р.

УДК 340.12

С. О. Моїсеєнкова

ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ТА СУБ'ЄКТИВНИХ АСПЕКТІВ ПРАВОУТВОРЕННЯ

Розглянуто співвідношення об'єктивних та суб'єктивних аспектів правоутворення у їх діалектичному взаємозв'язку. Здійснено аналіз та порівняння підходів до визначення структури процесу правоутворення з урахуванням концепцій джерел формування права. Встановлено, що правоутворення є результатом впливу комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів. На основі тверджень науковців щодо виокремлення та розмежування суб'єктивного й об'єктивного аспектів у правоутворенні, зроблено висновок щодо їх діалектичної взаємодії у процесі правоутворення.

Ключові слова: *правоутворення, правотворчість, правосвідомість, суспільство, соціальний суб'єкт.*

Постановка проблеми. Правоутворення виконує важливу роль у житті держави та суспільства, а тому вивчення закономірностей його виникнення, розвитку, функціонування та вияву є об'єктивною потребою сучасної юридичної науки. Проблема походження права дає змогу осягти сутність та зміст права, а також сприяє кращому розумінню правотворчих потреб сучасного українського суспільства та їх перспектив. Правоутворення характеризують як соціально-обумовле-